

неабходна помніць, што камунікатыўная роля абодвух удзельнікаў аднолькавая, няправільнае дзеянне любога з іх можа стаць прычынай зрыву зносін.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Гумбольдт, В. фон. Язык и философия культуры : пер. с нем. / В. фон Гумбольдт. ; общ. ред. и вступ. ст. А. В. Гулыги, Г. В. Рамишвили. – М. : Прогресс, 1985. – 451 с.
2. Рождественский, Ю. В. Общая филология / Ю. В. Рождественский. – М. : Фонд «Новое тысячелетие», 1996. – 326 с.
3. Рождественский, Ю. В. О правилах ведения речи по данным пословиц и поговорок / Ю. В. Рождественский // Паремииологический сборник. Пословица. Загадка. (Структура, смысл, текст). – М., 1978. – С. 211–230.
4. Хайдеггер, М. Бытие и время : пер. с нем. / В. В. Бибихин, М. Хайдеггер. – Харьков : Фолио, 2003. – 503 с. – Режим доступа: http://yanko.lib.ru/books/philosoph/haydegger-butie_i_vremya-8l.pdf. – Дата доступа: 03.08.2019.

Ю. А. Капцова

Брэст, Брэсцкі дзяржаўны тэхнічны ўніверсітэт

МОЎНЫЯ ПАВОДЗІНЫ І ЭТАС БЕЛАРУСКАГА СЛОВА

Моўныя паводзіны ажыццяўляюцца ў слове. Праз гаворку выяўляецца характар чалавека, напрыклад: *У празмернай гаварлівасці краўца ўвесць яго характар: яго мітуслівасць, дзівацтва, багацце фантазіі* (М. Луфераў). Слова гаворыцца міжвольна: *Нешта яму не гаварылася* (К. Чорны). Сама па сабе гаворка як паводзіны не з’яўляецца працэсам. Чалавек у стане (ці не ў стане) гаварыць. Тэрмін *працэс* асацыюецца з судом (*судовы працэс*), са зменамі ў арганізме (*запальны працэс*), з вытворчасцю (*вытворчы працэс*) і г. д. Гаворка не “суд”. “Судачанне” асэнсоўваецца эталогіяй як пляткарства. Па сутнасці, у гаворцы нічога не павінна абмяркоўвацца. Нешта абгаворваецца на вачах прысутных ці нехта абгаворваецца (ганьбуецца) за вочы. Суразмоўцы не чыняць “скоры суд” над рэчаіснасцю і наогул “чыноўнікамі” не з’яўляюцца. Чыннасць як дзейнасць і актыўнасць не праяўляюцца ў размове. Размова не акт і не акцыя. У размове выяўляецца феномен велічнасці-велічальнасці (ці прыніжальнасці).

Гаворка характарызуецца “ходам” (*на ходу размовы, у ходзе размовы*); яна не вядзецца, а “па-водзіцца”: *Цяпер размовы павяліся Наконт паноў і палявання* (Я. Колас). Гаворка, якая вядзецца, прадугледжвае знешнюю рэгламентацыю ў асобе вядучага. Гэта гутарка, бяседа. З таго, што нешта павялося, не значыць што яно рушылася. Усякі працэс перакідае ў прошлае – ён “ужо пайшоў”. Аднак у рэальнасці размовы не праяўляецца закончанае “ўжо”. Суразмоўцы ў кожную хвіліну “яшчэ” гавораць. Гаворка ажыццяўляецца ў разавай “вось-яшчэ”-“пакуль”-рэальнасці, якая характарызуецца прынцыповай незавершанасцю. Дызайн гаворкі выяўляецца,

напрыклад, у развітальным “*пакуль*”, пол. “*na razie*”. Рэальнасць гаворкі аналагічна рэальнасці жыцця, параўн.: *раз жывём, яшчэ жывы, пакуль жывём* і да т. п. Патрабуецца вялікае майстэрства, каб утрымацца ў жыццёвым “разе”, не перакінуцца ў актуальнасць – не змерці.

Аказваецца, не так проста адрозніць жывое ад мёртвага. М. Мамардашвілі піша аб удзеле мёртвага ў жыцці. “Мёртвае не ў тым свеце існуе, не пасля таго, як мы памрэм, – мёртвае ўдзельнічае ў нашым жыцці, з’яўляецца часткай нашага жыцця. Жыццё ў кожнае імгненне пераплецена са смерцю. Смерць не наступае пасля жыцця, яна ўдзельнічае ў самім жыцці. У нашым душэўным жыцці заўсёды ёсць мёртвыя адходы, ці мёртвыя прадукты штодзённага жыцця. І часта чалавек сутыкаецца з тым, што мёртвыя адходы займаюць усю прастору жыцця, не пакідаючы ў ёй месца для жывога пачуцця, для жывой думкі, для сапраўднага жыцця. Для кожнага нашага жыццёвага стану ёсць яго дубль. Мёртвы дубль” [2, с. 2].

Відавочна, што выразы *працэс жыццядзейнасці*, *працэс жыцця* і да т. п. з’яўляюцца такімі ж спекулятыўнымі, як і выраз *працэс размовы*. Працэс – “гіблая справа” для таго, што ажыццяўляецца само і заслугоўвае эпітэта *жывое*. Модус жыцця – падставовая характарыстыка гаворкі і яе першаэлемента – слова: *жывая гаворка, жывая мова, жывы водгук, жывое слова*. Жывасць асэнсоўваецца не як рухомасць, а ў сэнсе непасрэднасці, параўн. аналаг.: *жывы гук, жывая музыка*. Размова не рухома-мэтавая гульня; усякая мілачучнасць робіць яе дынамічнай, аднак пазбаўляе жывасці. Пад жывым словам разумеецца слова вуснае. Яно праходзіць праз вусны (параўн. рус. *уста* і *устье*) не выцякаючы. Выток прадугледжвае заканчэнне (рус. *до истечения срока* – бел. *да заканчэння тэрміну*). Слова не цячэ, а льецца і жыватворна праліваецца на прастору чалавечых стасункаў; яно *вусцішнае* (спакойнае). У адрозненне ад маўлення, у слова ёсць вусце, аднак няма крыніцы (заканадаўцы). Аўтар, праз вусны якога праходзіць слова, не дзейсная асоба (“я”), а ўсяго толькі інструмент, параўн.: *Не я гавару, душа гаворыць* (3 разм.); *Гэта ваша маладосць гаворыць у вас* (К. Крапіва); *А мыслі і сэрца гавораць – Не вер яму, рыжаму, не!* (Я. Колас).

Жывое слова выяўляе ўсе неканвенцыянальныя параметры рэальнасці. Яно гаворыць без ментальнай пасрэднасці – само. Напрыклад, *мама* – гэта цытатнае слова, а *маці* – паняццёвы тэрмін роднасці: “*Ма-ма*” – *якое гэта салодкае, ласкавае слова* (А. Якімовіч). Канцэптуалізаваная рэчаіснасць можа ілюзорна прыймацца за сапраўдную рэальнасць. Аднак паняццёвы аналіз “мярцвячыць” жывое слова, “распінае” яго, выводзячы з “для каго”-рэальнасці. Дзеяслоў *распінацца* ўжываецца ў сэнсе доказнасці – жадання пераканаць, паказаць, напрыклад: *Кастусь так і распінаўся, каб паказаць усё, на што ён здатны* (Х. Шынклер). Аднак няма сэнсу даказаць аксіяматычнае – відавочнае і непасрэдна перажытае. Наўрад ці каму, напрыклад, прыйдзе ў галаву даказаць, што “кашу маслам не сапсуеш”. У падобных аксіяматычных парэміях і выяўляецца славеснасць. “Перавага

аналізу, – адзначае «маскоўскі Сакрат» М. Фёдараў, – звязана з падсвядомай згодай на смерць. Сама смерць – галоўны і радыкальны аналізатар» [3, с. 16]. Аналітык – “падлікова-вылічальны труп” [1, с. 22]. “Вялікі сінтэз жыцця” (А. Лосеў) не прысутнічае ў справавых “аналітызмах” тыпу *зварнуцца з просьбай* (а не *папрасіць*), *зварнуцца з пытаннем* (а не *папытацца*), *падвергнуць пакаранню праз павешанне* (а не *павесіць*) і г. д. Аналітык гаворыць не словамі, а паняццямі. Зварот – адзінка маўлення, у якой не выяўляюцца апелятыўна-этычныя падыходы.

У адрозненне ад маўлення, слова не звязнае (параўн.: *звязнае маўленне*). Вузлом знамянуецца эмічная праблема. Рэфлексійнае слова ажыццяўляецца ў пары. Слоўная папарнасць выяўляецца, напрыклад, у “*гаварыць, гаварыць*”, “*так, так*”, “*не, не*”. Казанне не парнае, а паўторнае (“*Колькі можна ўжо казаць*”). Праэсуальна “трыяднае” для рэальнасці размовы аказваецца лішнім – “ад нячысціка”. Слова парна “шчэпленае” (пол. *zpięto*) з другім словам, якое, адзваваючыся, выяўляе яго сутнасць (параўн.: *zapięc – szczerić dwie części tego samego przedmiotu*; супрац. *rozpięc*; супрац. *rozpięc*). Усякі “флекс” (зоў) прадугледжвае падобны да сябе рэфлекс (водзыў), напрыклад: *Які Сава, такая і слава*. Як правае не мысліцца без левага, так і слову не хапае яго другой палавінкі – водзыву. У слове не праяўляецца дынамічны стымул; слова – жывы імпульс, на які адгукаюцца не адпаведным, а падобным.

Слова выяўляе сілу, аднак яно не мае энергетычна-дзеяснай моцы. Суразмоўцы не з’яўляюцца ўдзельнікамі размовы. Удзел прадугледжвае праяўленне актыўнасці. Аднак *гаварыць* не значыць нешта рабіць. Суразмоўцы прысутнічаюць у размове, знаходзячыся ў адным яе полі. Іх супольнасць парная, але не дыялагічная. Дыялог – зона персанальнай адказнасці (паводле М. Бахціна). Аднак пытанні прававой рэгламентацыі не характэрны для размовы. Суразмоўцы адказваюць адзін перад адным за свае словы (“за базар”), аднак не нясуць персанальнай адказнасці. Прысутныя ў гаворцы асобы літаральна знаходзяцца “пры суці”. Інтэнцыя гаворкі археалагічная – кожны высвятляе нешта для сябе, “дакопваецца” да сутнасці чагосьці.

У жывой гаворцы не праяўляецца правам голасу, якім знамянуецца інстытуцыянальная рэальнасць, з яе вылучэннем і правільным выбарам. Размова – гэта сустрэча. У ёй ажыццяўляецца *селекцыя* – адданне чамусьці перавагі (параўн. рус. *предпочтение*). Адпаведна размова не арганізуецца па правілах гульні і ў суразмоўцаў адсутнічае ролевы статус. Суразмоўцы апелююць да “імпакт-індэкса” (уплывовасці) адзін аднаго. У выяўленай апелятыўнасці гучыць не павага, а шануюная беражлівасць – не прычыніць крыўды, не парушыць спакою і г. д. Разнастайныя апелятывы нахштальт “*душа мая*”, “*радасць мая*”, “*сонейка*” і г. д. не намінуюць, а інтэнцыянальна называюць суразмоўцаў. На іх не рэагуюць, а адзваваюцца. Падставай для

шанавання выступае феномен гонару, якой супрацьпастаўляецца іменная катэгорыя асабістай годнасці.

У гаворцы адсутнічае асноўная прыкмета працэсу – паслядоўнасць. Суразмоўцы – староннікі. Нічога не даказваючы, кожны трымае сваю сторону (“гне сваю лінію”). Яны гавораць папераменна – перагаворваюцца паміж сабой, абменьваюцца словамі і думкамі. Размовы – гэта перагаворы: – *Дзе ж ты быў цэлы дзень?* – запытала Марта мужа. – *А табе цікава ведаць?* – *Вядома, што цікава!* – *Зося нібы не чула гэтых перагавораў, цішком сядзела на лаве* (Ц. Гартны). Перагаворы не адбываюцца, а праходзяць – ажыццяўляюцца паводле ходу (*ход перагавораў, у ходзе перагавораў дасягнуты пагадненні і г. д.*). У перагаворванні няма чарговасці. Чарга – сацыяльны інстытут.

Здольнасць да перагавораў заўважаецца не толькі паміж людзьмі. Яе выяўляе ўсё адушаўленае, напрыклад: *У гаі неўпрыкмет пацямнела: сюды апусцілася стая гракоў. Яны пачалі перагаворвацца, быццам раіліся, як лепей пачаць работу* (М. Лужанін); *Пачуўшы, што ходзяць па двары, падаў голас кабан, і куры пачалі ціха перагаворвацца ў сваёй загарадцы* (А. Федарэнка). Перагаворамі называецца рэфлексіўны перазоў па прынцыпе “зоў – водзыў”, “зваць – адзвацца”; рус. “привет – ответ”.

Мадэль размовы не люстра, а рэха з характэрным для яго прынцыпам пераемнасці (утрымання). Калі люстра адлюстроўвае ўсё татальна і раўнадушна, то рэха жыва, імпульсіўна і неабьякава пераймае-падхоплівае, “інтэрпрэтуе”. Іншы раз перайманне дапускае парадзіраванне (перадражнівае): *Нешта дражніць мяне: Кахляну, – і ў адказ кахляне і схаваліцца недзе...* (А. Куляшоў). Прынцып пераемнасці выяўляецца ў інтэнцыі гаворачага “падхапіць” слова суразмоўцы і рэфлексіўна адгукнуцца на яго. У водгуку прысутнічае “цытатная” апеляцыя да папярэдняга гаворачага (“*Вось вы гаворыце...*”). Суразмоўцы сумесна доўжаць лінію вербальных паводзін, падтрымліваючы і не даючы ёй згубіцца.

Сутнасць вербальных паводзін негатыўная. Другая назва для размовы – *негацыяцыя*. У негацыяцыях дагаворваюцца – прымаюцца ўмовы адзін аднаго, сумесна вырашаюцца надзённыя пытанні. Негацыянты трымаюцца некаторага сцэнарыя размовы, але не надзяваюць сацыяльны маскі (лічыны) – не іграюць адпаведных роляў, як гэта бывае, напрыклад, у кваліфікацыйным субсядаванні. Размоўны параметр “паміж” (“паміж намі”) арыентаваны на давер і сакрэтнасць, а не на дыскурсіўную дыскрэтнасць. Парушэнне адзначанага этычнага параметра ўспрымаецца як здрада.

Негацыя “нічога” імпліцытна прысутнічае ў самім дзеяслове *перагаварыць* (жарг. *перацярці*). Інтэнцыя сустрэчы – перагаварыць аб усім, *нічога* не пакідаючы на потым. Гаворачы, стараюцца не дапускаць у размову *нічога лішняга*. Як лішняе ўспрымаецца ўсякая рухомасць, напрыклад жэставыя рухі: *Спакойны, ураўнаважаны, без лішніх рухаў і жэстаў, настаўнік выклікаў давер’е* (Л. Левановіч). Ідыяматычнае слова “нічога” –

інтэнцыя назіральніка, які глядзіць, каб усё праходзіла роўна, аднак пры гэтым *нічога* не здаралася (*– Ты чаго? – Я нічога*). Сутнасць гаворкі селектыўная: *І тое, што далей гаварылася, ужо лёгка прасейвалася праз Сашкаву галаву* (К. Чорны). Ідэальны стан вербальных паводзін – спакойны: *спакойна пагаварыць, спакойна размаўляць, спакойная гаворка* і г. д.

Такім чынам, мова – не толькі люстра падзей, якія адбываюцца ў свеце, але і чуйнае рэха – водгук Сусвету. Метафара рэха найбольш стасуецца да ўсяго, што не адбываецца вынікова, а праходзіць на вачах ці завочна і патрабуе інстанцыі назіральніка. Усё прапушчанае праз селектыўнае сіта ўспрымання – перажытае. Кожную хвіліну жыцця чалавек “паступае”, і ў яго эвалюцыйных учынках выяўляецца сапраўдная рэальнасць. Гэтая рэальнасць імпрэсіўна і творча пераймаецца рэцыпіентам, падставай успрымання для якога выступае яе блізкасць ці аддаленасць ад самой натуры – жыцця.

Спіс выкарыстанай літаратуры

1. Булюбаш, И. Д. Руководство по гештальт-терапии / И. Д. Булюбаш. – М. : Изд-во Ин-та психотерапии, 2004. – 266 с.
2. Мамардашвили, М. К. Психологическая топология пути / М. К. Мамардашвили. – М. : Фонд Мераба Мамардашвили, 2014. – 1232 с.
3. Федоров, Н. Ф. Философия общего дела / Н. Ф. Федоров. – М. : АСТ. – Т. 1. – 2003. – 368 с.

С. А. Каралевіч

Брэст, Брэсцкі дзяржаўны ўніверсітэт імя А. С. Пушкіна

ЗАПАВЕТНАЕ, СТАРАДАЎНЯЕ, ТРАПНАЕ, ПАВУЧАЛЬНАЕ... (ПАРЭМІЧНАЯ СПАДЧЫНА РОДНАЙ ГАВОРКІ)

Мясцовая гаворка самабытная і адметная не толькі заўсёды, але і ва ўсім: у фанетыцы і марфалогіі, у іменаслове і ацэначнай лексіцы, у сінанімічных і фразеалагічных запасах. Аднак найбольш цікавым будзе, напэўна, парэмічны фонд вясковай гаворкі, асабліва калі гэтая вёска мае доўгую і няпростую гісторыю. Нездарма ж ў свой час Ф. М. Янкоўскі падкрэсліваў, што ва ўстойлівых словазлучэннях часта акумуляецца і пэўная экспрэсія, і багатая асацыятыўнасць, а таксама выступае сувязь з гісторыяй мовы, з гісторыяй яе стваральніка і носьбіта – народа [4, с. 57].

Гісторыя нашай роднай вёскі Вулька Лаўская, што паціху дажывае ў Пінскім раёне свой век (а дакладней – ужо не менш як трэцяе стагоддзе), якраз і доўгая, і няпростая. Гэта абумовіла адметнасць побыту і спосабаў гаспадарання вяскоўцаў, народных абрадаў і веравызнанняў, ацэначных выказванняў і іншых маўленчых зваротаў. Усе гэтыя з’явы так ці інакш адлюстроўваюцца ў парэмічным складзе воленскай (вулькаўскай) гаворкі.